

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ҚАРШИ МУҲАНДИСЛИК-ИҚТИСОДИЁТ ИНСТИТУТИ

**“ТИҚХММИ” МТУнинг ҚАРШИ ИРРИГАЦИЯ ВА
АГРОТЕХНОЛОГИЯЛАР ИНСТИТУТИ**

**ЎЗБЕКИСТОН ХОТИН-ҚИЗЛАР ҚЎМИТАСИ “ОЛИМА”
УЮШМАСИ**

**МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ
ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА
МАДАНИЯТИ**

**Халқаро илмий-амалий конференция материаллари
2022 йил 14 май**

Қарши – 2022

Ушбу тўпламда Марказий Осиё цивилизацияси тизимида қадимги ва ўрта асрлар миграция жараёнлари ва шаҳарсозлик маданияти масалалари, Ўзбекистон тарихи ва маданияти мавзусининг манбашунослиги ва тарихшунослиги, Ўзбекистон археология ва этнологияси муаммолари, Янги Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий жараёнларини татқиқ этишдаги инновацион ёндошувлар, Қашқадарё воҳаси тарихи ва бошқа соҳаларга доир масалалар камраб олинган.

Ушбу тўплам кенг жамоатчилик, давр тарихи билан қизиқувчилар, тарихчилар ва талаба ёшларга мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:

Г.Э.Мўминова – т.ф.д., профессор. Қарши давлат университети “Жаҳон тарихи” кафедраси мудири.

Таҳрир ҳайъати ва аъзолари:

**доц. Н.Холмирзаев
проф. О.Бўриев
проф. Ю.Эргашева
проф. Б.Эшов
доц. Ч.Темирова
доц. А.Пардаев
доц. Б.Аҳмедов
PhD. Д.Шодмонова
PhD. Р.Тўхтаева
PhD. Б.Тошпўлатов
ўқ. И.Жабборова**

Мазкур тўплам Қарши давлат университети Илмий Кенгашининг 2022 йил 13 майдаги 9 – сонли қарори билан нашрга тавсия қилинди.

Тўпламга киритилган маълумотларнинг тўғрилиги, стилистик бехатолиги учун муаллифлар масъулдир.

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ

катори баъзи болалар ўйинлари, кўпқари ва кураш ҳақида ҳам қизиқарли этнографик маълумотларни ёзиб қолдирган [6].

Хулосада шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ўзбек халқ ўйинлари масалалари турли давр тарихий манбаларида атрофлича ёритилган бўлиб, ушбу мавзунини Қашқадарё воҳаси мисолида этнологик йўналишда ўрганиш учун энг муҳим илмий асос бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Толстов С.П. По следам древне Хоразмской цивилизации. – М. – Л, 1948.
2. Маҳмуд Кошғарий. Девону луғати-т-турк. т.1. – Тошкент: Фан, 1963.
3. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. – Т.: “Ўқитувчи” НМИУ, 2008.
4. Ханьков Н.В. Описание Бухарского ханства. – СПб., 1843. Борнс А. Путешествие в Бухару. – М., 1849; Вамбери А. Путешествие в Среднюю Азию из Тегерана через Туркменскую пустыню по восточному берегу Каспийского моря в Хиву, Бухару и Самарканд, предпринятое в 1863 г. Изд. 1-е. – М., 1867; Изд. 2-е. – М., 1874; Его же. Очерки Средней Азии. – М., 1868.
5. Ханьков Н.В. Описание Бухарского ханства. – СПб, 1843.
6. Вамбери Г. Путешествие по Средней Азии.– СПб. 1865.

БУХОРО АМИРЛИГИДАГИ ҚОРАКЎЛ ТЕРИ ТАНАЗУЛИ ҲАҚИДАГИ АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

Ш.Ё.Қудратов– катта ўқитувчи, Бухоро давлат университети

Ўтган асрнинг охирида ўзининг 2500 йиллик ёшини дунё миқёсида кенг нишонлаган кўхна ва боқий Бухоро жаҳон тамаддунини тебратган улуғ маскан сифатида мағрибу-машриққа машҳурдир. Мозий гавҳари бўлган Бухоро худудида яшаган аҳолининг қадимий ва хайратомуз тарихи, дунёни лол қолдирган илм-фани, ноёб маданияти, бетакрор осори-атиқалари, кўп тармоқли хунармандчилиги ва дунё халқлари билан олиб борган савдо алоқалари ҳақида ёш авлодга кенг қамровли маълумотлар бериш, уларнинг тафакқурини юксак маънавий жасорат руҳида тарбиялаш бугунги кунда таълим-тарбия соҳасидаги долзарб вазифалардан бирига айланиб бормоқда. Бошқа хонлиқлар сингари, Бухоро амирлиги тарихини ўрганиш ва таҳлил қилиш борасида кўп олим ва тадқиқотчилар томонидан илмий изланишлар олиб борилган. Бугунги кунда энг асосий вазифа амирлик тарихини ёритиб берувчи ўрганилмаган манба ва ҳужжатларни илмий истеъмолга киритиб, баркамол авлодни мустақиллик руҳида тарбиялайдиган янги тадқиқотлар яратиш керак.

Мустақил Ўзбекистон давлатининг асосчиси И.А.Каримовнинг қуйидаги сўзлари тарихчилар учун муҳим методологик кўрсатма бўлиши лозим: “Замонлар ўтар, йиллар, асрлар ўтади. Ҳеч шубҳа йўқки, фарзандларимиз, невараларимиз, келажак насллар, Бухорога, унинг қадим тарихига қайта-қайта мурожаат этадилар” [1].

XIX аср охири – XX аср бошларида Туркистонда нашр қилинган “Туркистанская туземная газета” (Туркистон вилояти газетаси), “Туркестанская ведомости”) газеталари, “Туркистанский сборник” тўпламида Бухоро амирлигининг сўнгги даври (XIX аср охири – XX аср бошлари) иқтисодиёти тарихи масалалари хусусида бир қатор қимматли маълумотлар берилган.

Бухоро жуда қадимдан Ўрта Осиёда ва бутун жаҳонда қоракўл тери савдоси маркази саналган. Қоракўл тери Бухоро орқали Россия бозорларига ва ундан сўнг

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ

Ғарбий Европа ва Америкага ҳамда қоракўл тери кадрли бўлган Кавказга ва Эронга ўтиб турган.

Бухороликларда қоракўл турли номлар билан номланган. Қоракўл кўйи кўзичоғи териси “қоракўл” деб номланади. Табиий туғилган кўзининг паст навли териси “курпея” деб номланса, “тақир” деб номланган кўзичоқ териси юқори навда баҳоланган. Муддатдан олдин сўйилган кўй кўзисининг териси „ҳарами” деб номланган ва бу энг юқори нав бўлиб ҳисобланган [2].

Қоракўл тери савдоси бутунлай бухоролик савдогарлар қўлида бўлган. Асосий корчалонлар Бухоро шахридан бўлиб, йирик савдогарлар сифатида Латифхўжа, Убайдуллахўжа, Насриддинбой, Яхёбой, Абдурауф карвонбошилар тан олинган. Катта қоракўлчи Ҳожи Жўрабек Россия ва чет элларда Арабов фамилияси билан машҳур бўлган. Бухоро амирларининг ўзлари ҳам қоракўл савдоси билан шуғулланувчи савдогар бўлишган. Жумладан, амир Аҳадхон ҳам қоракўл тери савдоси билан бевосита шуғулланган бўлиб, амир учун сотиб олинган тери жойида ошланиб, навларга ажратилиб, Бухорога олиб келинмасдан, Москвага сотиш учун бозорга юборилган. Амир Аҳадхон савдогарлар Арабов, Латифхўжаларга маблағ берар эди ва фойда тенг иккига бўлинарди. Савдогарларда амирнинг 200-300 минг тангаси бўлиб, Бухоро амирларининг савдогарлар билан тенг шерикчилик қилиб ишлаши оддий ҳолга айланган эди [3].

Амир Абдулаҳадхон давлат бошқарувида карвонбошилар маслаҳатига таянган. Савдо-иқтисодий ва сиёсий-дипломатик режаларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда улардан фойдаланган. 1892 йилда Абдулаҳадхоннинг Петербург саёхатида Абдурауф Карвонбоши, Мансурбой, Яхёбой, Муқимбой, Латифхўжа ва Жўрабеклар ҳамроҳлик қилгани амирнинг йирик савдогарлар билан яқин алоқа бўлганини кўрсатади.

Амир Абдулаҳадхон ички бозор, шунингдек, амирлик билан савдо алоқаларда бўлган мамлакатлар бозорларидаги нарх-навони доимий кузатиб борган. Ички ва ташқи бозорлардаги маҳсулотларга нисбатан бўлган талаб-таклифлар савдо агентлари томонидан ўрганилиб, амир бу жараёнлардан хабардор қилиб турилган. Шунингдек, Амир Абдулаҳадхон савдогарларни қўллаб-қувватлаган. Тижорат ишларида бирор савдогар касодга учрагудек бўлса, амир савдогарни хонавайрон бўлишдан сақлаб қолган. Жумладан, Латифхўжа ўз мижозларидан 140 минг сўм қарздор бўлиб синиш хавфи остида қолганида амир томонидан тўлаб берилган

Бухоро ўзининг қоракўл териси савдоси билан қадимдан машҳур бўлса-да, тери бозори савдоси ҳолати ўзгариб турганки, бунга маълум бир омиллар сабаб бўлган. Узоқ Европа халқларининг маданий ҳолатини ўзгартирган жараён бу мода ҳисобланганки, бундан Бухоро савдогарлари жуда катта зарар кўришган. Ҳақиқатдан ҳам шундай, Бухоро савдогарлари мода туфайли тери савдосидан хонавайрон бўлишган [4].

Дастлаб, Бухоро бозорларида қоракўлча 2 рубль, биринчи нав “тақир” ва “ҳарами” 3 – 4 рублга сотиларди. Четга олиб чиқилган товарлар жуда кўп фойда беришини англаган айрим савдогарлар бунга баҳони оширдилар. 1896 йилда бухоролик савдогар Насриддинбой Ёкуббоев транспортда қоракўл терини Нижегород ярмаркасига олиб бориб сотганидан 60 минг сўм фойда олади. Бошқа савдогарлар томонидан қоракўл териларининг бариси сотиб олинди. Бухоролик савдогарлар томонидан Нижнийга барча терилар етказилди ва нархи йилдан йилга ошиб борди.

Манбаларда қайд қилинишича, қоракўл тери етиштириш бир йилда 1 млн 200 минг донани ташкил этиб, шу товарнинг қарийб ҳаммаси Нижний ярмаркаси орқали сотилган [5].

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ

1898 йилда пахта иши (пахтачиликни ривожлантириш) бошланиши муносабати билан кўплаб савдогарлар пахта савдосига киришдилар. Чорвага кам эътибор берилди. Натижада қорақўл тери баҳоси янада ошди. Бу билан Европа аёлларининг иши йўқ эди. Улар урфда бўлган қорақўл терисидан тайёрланган кийимларни сотиб ола бошладилар.

“Харам”дан тикилган жакетга 200-300 рубль, “тақир” дан тикилган ратонда 1000 рубль эди. Шу пайтда Европада қорақўлга ўхшаган чиройли плюшь ишлаб чиқарилди ва у ўн баравар арзон эди. Натижада қорақўл тери нархи анча арзонлашди. Бухоро савдогарлари аввалига ҳар ўн терига 75 – 120 рубль тўлаб сотиб олишар эди. Улар Европада мода ўзгарганини билишмас эдилар.

1903 йил бошларида немис савдогарлари Бухорога келиб жуда кам тери сотиб олишди. Улар мода туфайли қорақўл тери нархлари янада тушишини айтишганда, Бухоро савдогарлари ярмаркада яхши навдаги терига 120 рубль сўрашар эди. Лекин бу нархда товарни ҳеч ким сотиб олмас эди. Шундай қилиб, қорақўл тери нархи тушиб кетди. Кўп савдогарлар товарларни сотолмай хонавайрон бўлишди.

Катта савдогар Убайдулла Хўжаев Нижнийга 350 000 дона қорақўл терини 8 рублдан сотиб олиб келди. Лекин бу ерга сотиб олган пулига ҳам сота олмади. Ўз капиталига қорақўл сотиб олган кишилар нарх кўтарилишини кутиб туришарди. Лекин банкдан ссуда (қарз) йиллик 12% га олганлар бир ярим йилдан бери товарни сотолмай овора эдилар.

Бу пайтда Нижнийда олиб сотарлар тери қимматлашади, – деб қорақўлни сотиб олишарди ва товарнинг нархи янада тушиб, уни сотолмай ҳам фойдасиз қолишар эди.

Бухоро савдогарларининг қорақўл тери масаласида бошларига тушган хонавайронлик, улар йўқотган миллионлаб маблағлар банк идораларини, Бухоро давлатини қизиқтириши лозим эди. Асосий сабаблар сифатида моданинг ўзгарувчанлиги, қорақўл терилари навининг пастлиги кўрсатилди. Шароитни яхшилаш мақсадида қорақўл кўйларини сўймаслик, банк қарзларини номаълум муддатда узайтириш, банк қарзларини фоизини енгиллаштириш, Бухоро давлати савдогарларига пул ёрдами бериш кўрсатилди [6].

Хуллас, рус матбуотида бухоролик қорақўл тери савдоси билан шуғулланувчи савдогарларнинг аянчли тақдири тўғрисидаги айрим маълумотлар ана шу тарзда баён қилинган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Бухоро шахрининг 2500 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги табрик сўзи. // Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. 6-жилд. – Т.: Ўзбекистон. 1997. – Б.373.
2. “Туркестанский ведомости”, 16 октября 1903 года.
3. Сухарева О.А. Бухара XIX – начало XX в. – М.: 1966. – С.243.
4. “Туркестанский ведомости”, 24 февраля 1915 года.
5. “Туркестанский ведомости”, 8 февраля 1913 года.
6. “Туркестанский ведомости”, 24 февраля 1915 года.

“ЩИТ НАРОДА” ГАЗЕТАСИ САҲИФАЛАРИДА МАРҒИЛОН ШАҲАР ДУМАСИ ФАОЛИЯТИНИНГ ЁРИТИЛИШИ

Ё.Т.Болтабоев – катта ўқитувчи, Наманган давлат университети

Фарғона водийсининг йирик шаҳарларидан бири бўлган Марғилон шаҳри,

20.	<i>Тошева Ш.</i>	<i>VIII – XII асрларда Ўрта Осиё шаҳарларида касбий ўзликнинг ўзига хос хусусиятлари</i>	80
21.	<i>Омонов А.</i>	<i>Қизилолма 2 – илк палеолит даври ёдгорлигининг тош индустрияси ва маданий-даврий хусусиятлари</i>	83
22.	<i>Ғофуров Ж.</i>	<i>Илк ўрта асрларда Уструшонада қишлоқ турар жойларининг ривожланиш омиллари хусусида</i>	88
23.	<i>Сулайманова С.</i>	<i>Илк ўрта асрларда Суғд шаҳарлари шаҳарсозлиги</i>	91
24.	<i>Хўжаёров А.</i>	<i>Насаф шаҳрининг Марказий Осиё цивилизациясидаги ўрни</i>	94
II – ШЎЪБА. ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ МАВЗУСИНИНГ МАНБАШУНОСЛИГИ ВА ТАРИХШУНОСЛИГИ			
25.	<i>Козлов К.</i>	<i>История Туркестанской епархии русской православной церкви (1871–1917) в современной историографии</i>	99
26.	<i>Рашидов О.</i>	<i>Жадид зояларининг большевиклар мафкураси танқид нишонига айланиши</i>	108
27.	<i>Темиров Ф.</i>	<i>Ўзбекистонлик жангчиларнинг фашизмни тор-мор этишидаги жасоратлари</i>	110
28.	<i>Бобожонова Ф., Элмуродова Н.</i>	<i>Ўзбекистон тарихи ва маданиятини ўрганишда Бухоро мадрасаларининг манбашунослиги ва тарихшунослиги</i>	114
29.	<i>Муртазова С.</i>	<i>Ўзбекистонда мусиқа маданияти ва таълим тизими тарихи масаласининг назарий-методологик асослари</i>	118
30.	<i>Хошимов С.</i>	<i>Ўзбекистонда совет ҳокимияти қатагон сиёсатининг хориж тарихшунослигида ёритилиши</i>	122
31.	<i>Эркаев Э.</i>	<i>Ўзбекистон пахтакорларининг галабага қўшган ҳиссаси тарихидан. (1941-1945 йиллар)</i>	125
32.	<i>Ҳакимов А.</i>	<i>Фарғона водийси урбанизация жараёнлари тарихшунослиги (Андижон шаҳридаги Чордона ва Сарвонтепани археологик ўрганилиши)</i>	130
33.	<i>Норматов Ш.</i>	<i>Фарғона водийсининг ёзма манбалар тарихшунослиги</i>	134
34.	<i>Тўхтаева Р.</i>	<i>Ўзбекистонда молия кадрларини тайёрлаш тизими ҳолати (XX асрнинг 50-йиллари)</i>	136
35.	<i>Тошпўлатов</i>	<i>Туркистонда илк тиббий таълим муассасалари тарихи тарихшунослиги</i>	139
36.	<i>Орзиев М.</i>	<i>Россия империяси истилоси даврида Бухоро-Афғонистон муносабатлари хусусида</i>	145
37.	<i>Б.Кўчаров Ж.</i>	<i>Бухоро руҳонийларининг темурийлар даври ижтимоий-сиёсий ҳаётга таъсири</i>	149
38.	<i>Умарова М.</i>	<i>Амир Шохмурод даврида таълим тизимида қўлланилган муҳим дарслик ва адабиётлар</i>	155
39.	<i>Жалилов И.</i>	<i>Ўзбек анъанавий ўйинлари тарихи манбашунослигига баъзи чизгилар (Қашқадарё воҳаси мисолида)</i>	159
40.	<i>Қудратов Ш.</i>	<i>Бухоро амирлигидаги қорақўл тери таназзули</i>	161

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ

Халқаро илмий-амалий конференция материаллари
2022 йил 14 май

Bosishga ruxsat etildi: 13.05.2022 y.
Ofset qog'oz. Qog'oz bichimi: 60x84 1/16.
“Times New Roman” gar. Ofset bosma.
Hisob nashriyot t.: 28,22. Shartli b. t.: 28,30.
Adadi: 20 nusxa. Buyurtma№ 14

QarMII kichik bosmaxonasida chop etildi.
180100. Qarshi shahri, Mustaqillik ko'chasi, 225 – uy.
Telefon 91-466-80-32.